

Оксана Іващенко

РОБОТА З ІНШОМОВНИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ТЕКСТАМИ

Одним із головних завдань вищих навчальних закладів є розвиток у процесі навчання самостійного, творчого мислення тих, хто навчається. Курс іноземної мови, з однієї сторони, надає великі можливості для такого розвитку, а з іншого – усвідомлене засвоєння курсантами курсу іноземної мови неможливе без проведення спеціальної роботи по цілеспрямованому розвитку мислення. Вихідними у мисленні є розумові операції, серед яких особливе місце займають аналіз та синтез.

Критеріями сформованості аналітичного мислення може слугувати система умінь, що включає в себе: уміння працювати з текстом та довідковим матеріалом, уміння добувати необхідну інформацію, уміння отримувати відповіді на питання, що виникають, уміння поглиблювати знання в процесі роботи з додатковою літературою, схемами, таблицями, уміння використовувати знання на практиці.

Дана стаття присвячена питанню формування та вдосконалення операцій аналізу та синтезу при роботі з іношомовними навчальними текстами. У якості основного прийому навчання розумінню іношомовного тексту ми розглянемо запитання.

Аналіз – це розумовий процес, при якому знання про об'єкт отримуються шляхом уявного розмежування його на окремі елементи і вивчення властивостей останніх. Можна виділити такі види аналізу: розбиття цілого на окремі частини; перехід від конкретного до абстрактного; перехід від наслідків до причин.

Синтез – це розумовий процес, при якому знання про об'єкт отримуються шляхом уявного поєднання його елементів та вивчення їх зв'язків. Виділяють такі види синтезу: складання цілого з окремих частин; перехід від абстрактного до конкретного шляхом виділення загальних ознак; встановлення зв'язку причин та наслідків.

Аналіз та синтез поєднують дві нерозривно пов'язані сторони єдиного розумового процесу. Навчити аналізу та синтезу – значить навчити ділити об'єкти на складові частини, виділяти окремі суттєві сторони об'єкту, вивчати кожну частину окремо як елемент єдиного цілого, з'єднувати частини об'єкту в єдине ціле.

Поступове оволодіння цими операціями навчає використовувати отримані знання та уміння в якості засобу для отримання нових знань. При цьому по мірі розвитку допомога викладача повинна зменшуватися, а вигоди до самостійності та рівня розумових задач – збільшуватися.

Можна знайти можливості для формування та удосконалення операцій аналізу і синтезу при роботі з будь-яким навчальним матеріалом. Особливо цьому сприяє робота з навчальною літературою. На заняттях з іно-

земної мови текст є джерелом нових знань, джерелом мовного, мовленнєвого та інформаційного матеріалу. Текст є ефективною базою різного роду вправ: аспектного характеру, для розвитку умінь та навичок в різних видах комунікативної діяльності, включаючи читання та переклад, для розвитку мислення.

Курсант, який оволодів навичками аналізу та синтезу, розуміє текст, з яким працює: правильно пояснює значення всіх слів та речень у тексті; вміє точно та ясно визначати його суть та лаконічно переказувати зміст; розбирається в доказах, виділяє ствердження, які доводяться, способи та прийоми доведення, оцінює їх ефективність; ясно уявляє, із яких смислових частин складається текст і які зв'язки проявляються між ними; знаходить у тексті проблемні ситуації (виражені у вигляді пізнавальної задачі або сформульовані у формі прямих запитань); проводить критичний аналіз тексту, тобто свідомо та об'єктивно ставиться до кожного ствердження, доказу або спростування та висловлює при цьому свою власну думку.

Основним прийомом навчання розуміння навчального тексту вважається запитання. Запитання виникають у всіх видах діяльності у зв'язку з потребами людини. В свою чергу, сам процес мислення, процес пізнання постійно викликає різноманітні запитання. Чим більше людина пізнає, тим більше у неї виникає запитань.

Багато дослідників підкреслювали велику роль запитань у пізнавальній діяльності тих, хто навчається. Запитання є першою, вихідною ланкою пізнавального процесу. Без запитань неможливе засвоєння нових знань, обмін думками, поглядами, судженнями між людьми. «Виникнення запитань – перша ознака роботи думки, що починається, та розуміння, що народжується» [3].

Запитання є вираженням активності суб'єкта, що пізнає, цілеспрямовано долає труднощі у русі думки до пізнання об'єктивної природи предметів і явищ дійсності [1]. Вони виникають у зв'язку із протиріччями в цьому русі, в них фіксуються ці протиріччя. Вони зникають разом із зникненням протиріч в знанні як результат пізнання [1, 57].

Із запитання починається будь-яке дослідження. Історія науки – це історія постановки та вирішення наукових питань та проблем [1, 57]. Процес навчання – не що інше, як пошук відповідей на багаточисельні запитання, які ставить перед собою або той, хто навчається, або його учитель.

Н.Б. Шумакова – автор дослідження про роль запитань в структурі пізнавальної активності. Вона займалася дослідженням ролі запитань на основних етапах вирішення задач (формування задачі, пошуку та перевірки рішення), вивченням динаміки запитань у процесі розумового пошуку. Вона обмежилася вивченням ролі запитань у розумовій діяльності, виходячи з формулювання запитання у вузькому розумінні слова – як форми вираження проблемної ситуації [4].

Важливу роль у постановці запитань відіграють пізнавальні інтереси.

Г.І. Щукіна відмічає, що критерієм пізнавального інтересу тих, хто навчається, є їх запитання: «Запитання – дуже яскравий показник, він знаменує собою активну орієнтацію учня ... З іншого боку, запитання завжди стимулює пошук» [5].

З точки зору стимулювання тих, хто навчається, до діяльності, запитання можна диференціювати за характером їх впливу на пізнавальну активність курсантів. Запитання та завдання першого рівня потребують пошуку відповідей безпосередньо у тексті або залучення засвоєних раніше знань. До таких запитань належать ті, які потребують прямих відповідей: що, де, коли, хто, скільки, як називається і т.ін. Запитання та завдання другого рівня стимулюють курсантів до варіативних, але все ще репродуктивних дій – осмисленому переказу тексту, виконанню вправ за зразком, пошуку зв'язків між окремими елементами. Більш складні запитання та завдання третього і четвертого рівнів. Вони потребують встановлення зв'язків між інформацією, що міститься у кількох текстах, розділах. У деяких випадках необхідний пошук додаткового матеріалу в інших джерелах. Запитання цих рівнів стимулюють творче ставлення до навчального матеріалу, уміння аргументувати свої відповіді та зробити серйозні висновки.

Психологи відмічають, що основним способом, який дозволяє домогтися кращого розуміння тексту є постановка запитань та пошук відповідей на них [2, 83–84]. На практиці цей спосіб виступає у трьох видах: 1) викладач ставить запитання після читання тексту; 2) викладач ставить запитання до читання тексту; 3) ті, хто навчаються, самі ставлять собі запитання та шукають відповіді на них.

Самопостановка запитань – це система навчання, спеціально створена для оволодіння осмисленим читанням. Розробкою вище вказаної методики займався Л.П. Добраєв. Він розглядає самостійну постановку запитань та знаходження відповіді на них як основний прийом досягнення найкращого розуміння тексту. Самопостановка запитань є результатом і показником високої активності та самостійності розумової роботи при читанні, запитання виникають не після читання, а в процесі читання, впливаючи на сам процес усвідомлення тексту [2, 85].

У процесі навчання читанню тексту та постановці запитань до нього формуються такі уміння як: читати швидко та з необхідними смисловими акцентами; розуміти текст; структурувати текст (найскладніше для формування уміння, яке виражається в умінні виділяти основні поняття, виділяти головні ідеї, які підлягають запам'ятовуванню та розумінню у відповідності з навчальною метою); визначати поняття, встановлювати їх зв'язки з раніше вивченими поняттями; залучати для розуміння тексту раніше засвоєні знання; застосовувати довідкову літературу.

Основні функції запитання в навчальному процесі – навчальна, контролююча, мотиваційна. Цікаве, глибоке запитання активізує мислення, виконує важливі психологічні функції, пов'язані з можливістю або немож-

ливістю знайти відповідь. Запитання можна диференціювати за: характером діяльності курсантів, що актуалізується запитанням (репродуктивна, частково-пошукова, дослідницька); метою викладача (щоденний, проміжний, підсумковий контроль знань, стимулювання самостійної діяльності, спільний пошук вирішення проблеми); змістом навчального матеріалу та рівнем його складності (термінологія, фактологія, описання, проблемний виклад).

Навчання вилученню необхідної інформації з тексту потрібно починати з постановки запитань спочатку до окремих фрагментів тексту, потім до цілого тексту. В першу чергу слід сформулювати тему тексту у вигляді питання, при подальшому читанні ділити текст на смислові фрагменти та ставити паралельно питання до кожного фрагменту. Таке уміння досить легко автоматизується, і самопостановка запитань починає діяти на підсвідомому рівні.

Показником сформованості умінь аналітичного читання слід вважати рівень критичного сприйняття інформації: згоден Я чи ні? Чому? Якщо в тексті викладено кілька точок зору, то яка з них виявляється для мене більш переконливою?

Наведемо приклад узагальненого плану роботи з текстом. По-перше, прочитавши текст, дайте відповіді на такі питання: 1) які моменти у тексті виявилися найскладнішими? 2) які елементи тексту (слова, словосполучення, речення, вирази, формулювання) незрозумілі? 3) чи можете Ви замінити незрозумілі слова синонімами? 4) як інакше можна сформулювати думку у незрозумілих реченнях? 5) на скільки смислових частин можна поділити текст? 6) як можна за допомогою одного речення передати зміст кожної частини? 7) який загальний висновок можна зробити з прочитаного? 8) що нового Ви дізналися? 9) які можна виділити у тексті ключові слова?

Далі треба скласти план тексту. Для цього потрібно виділити головну думку тексту, розділити його на смислові частини, сформулювати головну думку кожної частини та дати заголовок кожній частині.

Наступним етапом роботи є робота із запитаннями. Найпростіше завдання – дати відповіді на запитання після тексту, потім – запропонувати власні запитання до прочитаного тексту та сформулювати запитання, які залишилися незрозумілими.

І останнім етапом роботи є переказ тексту. Якщо це завдання виявляється важким, переказ можна робити з опорою на ключові слова або план тексту, складений раніше. В кінці переказу потрібно висловити власну точку зору з приводу прочитаного. В подальшому на основі прочитаного тексту можна будувати роботу з опрацювання морфологічного та граматичного матеріалу, розвитку навичок діалогічного мовлення.

З вище сказаного можна зробити наступні висновки. Читання в навчальній діяльності розглядається не тільки як акт, спрямований на виді-

лення якихось мовних елементів тексту та їх аналіз, не лише як засіб навчання, але і як вид мовленнєвої діяльності, спрямований на розуміння прочитаного.

Розуміння тексту, який читається, є однією із найважливіших умов роботи з іншомовною літературою. В основі розуміння лежить знання слів, розуміння змісту речень, встановлення зв'язків між смисловими частинами тексту. Курсанти розуміють текст, коли вони можуть розбивати текст на смислові частини, з'єднувати частини тексту та формулювати головну думку, відповідати на запитання (поставлені викладачем, автором тексту, самими курсантами), самостійно отримувати знання.

Уміння працювати з текстом також передбачає уміння переконструювати інформацію в іншу форму: переказ, план, конспект, тези, коли при компресії тексту зберігається ієрархія значимості різних його частин. Аналітико-синтетична діяльність при цьому присутня при читанні тексту (виділенні головної думки, наслідків із неї), при складанні плану (ділення тексту на смислові частини, знаходження зв'язків між ними, надання їм назви), при складанні тез, конспекту. При цьому стимулюється вдосконалення усіх розумових операцій, в тому числі аналізу та синтезу.

Запитання – активний засіб формування інтелектуальних умінь курсантів. Цей прийом не тільки забезпечує ефективне сприйняття та розуміння навчального матеріалу, але і надає курсантам необхідний інструмент, що полегшує навчання. Цілеспрямоване та послідовне використання системи вправ із застосуванням методики самопостановки запитань у рамках традиційного навчання на заняттях з іноземної мови сприяє формуванню і розвитку аналітичного мислення курсантів, як одного із показників їх якійсної професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берков В. Ф., Вопрос как форма мысли. – Минск, БГУ, 1972. – 136 с.
2. Доблаев Л. П. Смысловая структура учебного текста.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
4. Шумакова Н. Б. Междисциплинарный подход к обучению одаренных детей // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 34.
5. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.